

תורת הבטחון

חג הפסח

תכליתו של אמונה

אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן: דם, צפרדע, כניס, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות. (הגדה של פסח)

הקב"ה הכה את המצרים בעשר מכות, כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית טו, יד): "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". ופי' רש"י ז"ל: "דן אנכי - בעשר מכות", עכ"ל [ומקורו במדרש רבה (מד, ט)].

בפשטות, תכלית המכות היא להעניש את המצרים על מה שעשו לכלל ישראל, כי יש דין ויש דיין על כל פעולה שנעשית בהאי עלמא.

הדין על המצריים

וכן מפורש בדברי הגרי"ז (על המורה פרשת ואלה, מוצא גם בהגדה של פסח שירת הלויים) בביאור דברי רש"י על הפסוק "ראה נתתיך אלהים לפרעה", וכתב רש"י: "שופט ורודה, לרדותו במכות ויסורים", עכ"ל. וביאר הגרי"ז ז"ל: "פירוש הדבר, כי המכות לא היו למטרה שישלח את העם, רק כי כך נאמר בברית בין הבתרים (בראשית טו, יד): "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו וגו'". והיה צריך להיות תחילה הדין על פרעה ועל מצרים, ואחרי כן היציאה. ולכן מינה הקב"ה את משה רבינו ע"ה לדיין ושופט לרדותו במכות ויסורין הראויין לו, שיקויים "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי", והיתה זאת הכנה ליציאתם, כמו שנאמר ואחרי כן יצאו וגו'.

וכן מבואר להדיא במס' עדיות (פרק ד', משנה י') דמשפט המצרים היה "ב חודש, הרי דהמכות היו בגדר משפט ודין ולא למטרת שילוח. לכן כתיב בכל מכה ומכה "פרעה" לחוד ו"עבדיו" לחוד ו"עמו" לחוד, כי לכל אחד בפ"ע היתה המכה והדין כפי מה שנתחייב, עכ"ל. מתבאר, שעיקר תכלית המכות היתה רק כדי להעניש את המצרים.

לפי זה ביאר הגרי"ז (הוצא דבריו בטללי אורות, שמות ח"א עמ' ק) את הפיוט בהגדה של פסח, "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו, שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם שפטים, ועשה באלהיהם, והרג את בכוריהם". ולכאורה, מדוע נחלקו שאר המכות ממכת בכורות, שבתחילה אמר "שעשה בהם שפטים", והפסיק ואמר "ועשה באלהיהם" ואחר כך שוב אמר "הרג את בכוריהם"?

ואמר הגרי"ז, שמבואר כאן שחלוקה מכת בכורות משאר המכות. אמנם שאר המכות באו כעונש למצרים, כפי שהובטח בברית בין הבתרים. לעומת זאת מכת בכורות היתה עונש על מיאון השילוח כמבואר במקרא (שמות ד, כג): "ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בכורך", הרי שלא באה מכת בכורות

כעונש על השיעבוד. ובזה גם מיושב מדוע כבר בתחילה הזכיר מכת בכורות, אף שהיה זמן רב עד מועד מכת בכורות, אלא מפני שמכה זו היא על כך שלא שלח את ישראל, ושאר המכות היו מדין משפט.

ולכן גם הפסיק בעל ההגדה בין שאר המכות למכת בכורות, ובתוכם אמר "ועשה באלהיהם", כי גם זה שייך ל"שפטים", וכמו שאמרו חז"ל כי בשעה שהקב"ה נפרע מאומה, נפרע מאלהיה, ורק אחר כך אמר "והרג את בכוריהם", שענין זה כאמור, אינו שייך לדין "שפטים", עכ"ד.

ויש להוסיף, שמצינו בדברי חז"ל שהמכות היו "מדה כנגד מדה", בדברים שהמצריים צערו את כלל ישראל, וע"כ נענשו בהם. מבואר א"כ, שהמכות היו כדי להעניש את המצרים.

הכנה ליציאת מצרים

ויש להעיר, שאם המכות היו רק כדי להעניש את המצרים, מדוע לא יכלו כלל ישראל לצאת ממצרים, ואח"כ הקב"ה יעניש את המצרים, בעשרת המכות.

ועוד יש להעיר על דבריו הקדושים, במה שכתב "והיתה זאת הכנה ליציאתם", איזו הכנה יש בהם, הרי המכות היו רק כדי להעניש את המצרים.

להשריש האמונה

אמנם מצינו עוד טעם מדוע הביא הקב"ה המכות על המצרים, והיינו להורות מי השליט על כל העולם כולו. בהתראה למכת דם כתיב (י, י): "כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם". ובמכת צפרדע כתיב (יב, א): "למען תדע כי אין כה אלקינו". ובמכת ערוב כתיב: "למען תדע כי אני ה' בקרב ארץ". ומצינו כמה וכמה פעמים בפסוקים שהמכות באו להורות שה' הוא השליט. וככתוב בתחילת פרשת בא "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו. ולמען תספר באזני בנך וכן את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'". תכלית כל המופתים היא כדי להשריש אמונה שהקב"ה הוא השליט.

וכן מפורש בדברי הרמב"ן (סוף פרשת בא) שזו תכלית כל המופתים, וז"ל: "ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ת, יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט, כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט, יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה... ומן הנסים

הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריחנו ענשו, הכל בגזרת עליון, עכ"ל. עיי"ש בכל דבריו.

וכבר האריך הסטייפלר (בספר חי עולם, פרק ט"ו) לבאר שכל מכה מורה על יכולתו של השי"ת שהוא השליט על הנהגה מיוחדת בהאי עלמא, כגון מכת דם, מראה שהקב"ה שליט על המים. ובמכת צפרדע ראו שהקב"ה שליט על בריות שבמים וכו'.

וא"כ, מבואר היטב שהמכות באו כדי להשריש האמונה שהקב"ה הוא השליט. א"כ זה נראה כסותר לדברי הגר"ז שהמכות באו כדי להעניש את המצרים, וצ"ב.

תכלית האמונה

ונראה ליישב, בהקדם דבר נפלא שסיפר לי אדם חשוב. שפעם אחת, דיבר אותו אדם חשוב עם רופא מומחה, שהצטיין מאוד בתחום רפואתו. לדאבונו, הרופא לא היה שומר תורה ומצוות. ואמר לאותו אדם חשוב, שהוא רואה בחוש שיש בורא עולם שמנהיג את הבריאה, שהוא רואה החכמה הנפלאה שבתכונות האדם, והחכמה היא עד אין סוף, ואי אפשר לומר כלל שאין בורא עולם – הדבר נראה ברור לעינים שיש בורא עולם! ושאל אותו אותו אדם חשוב, אמת שיש בורא עולם, אבל מדוע נברא העולם?! והשיב לו הרופא, שמעולם לא חשב על שאלה זו.

ואמר לי האדם החשוב, שבאותו רגע שמבין אותו רופא שהקב"ה ברא את העולם כדי שיעבוד אותו ויקיים את מצוותיו, באותו רגע יכחיש האמונה ויאמר, שאין שום בורא עולם, ויאמר את זה מחמת שאינו רוצה לחייב את עצמו לעבוד את ה'.

מעשה שהיה:

וכדומה לזה, המעשה המובא באבן האזל (ה' מעילה פרק ט', ה' ט) וז"ל, "ושמעתי בשם גאון אחד [יודע שגאון זה היה מרן הגאון ר' חיים הלוי סאלאוויצ'יק זצ"ל] שאמר לו אחד מה'חפשים' – 'יש לי קושיות', אמר לו הגאון אם היו לך קושיות היה אפשר ליישבם, החסרון הוא שהם אצלך לא 'קושיות' אלא 'תירוצים', אינך רוצה לשמור דיני התורה, ואתה רוצה לתרץ עצמך למה אין אתה שומר, ולכן אתה ממציא לך 'קושיות' והם אצלך 'תירוצים', וכשאומר לך תירוצים לא יתקבל אצלך כי אתה רוצה בקושיות. ואמר הגאון, שזהו מה ששנו בהגדה של פסח בדיבור 'רשע מה הוא אומר כו', ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר כו'. דלכאורה מקודם הוא כופר ואח"כ מוציא עצמו מן הכלל! אבל באמת אינו כן, דסיבת מה שכופר הוא בשביל שרוצה להוציא עצמו מן הכלל ולהפטר מדיני תורה, וזה הסיבה שכופר בעיקר, עכ"ל.

אם אדם מאמין באמונה שלימה שיש בורא עולם, ע"כ יש טעם וסיבה שנברא העולם, וידיעה זו מחייב אותנו לעבוד את ה' – שזו

התכלית האמיתי. אבל מי שאינו רוצה לעבוד את ה', ע"כ יכחיש האמונה – ויהיו לו "תירוצים" על הנהגתו.

להכיר בתכלית האמיתית

לפי זה יש לבאר שבאמת עשר המכות היו הכנה ליציאת מצרים. עיקר העיקרים של יציאת מצרים היה כדי שיקבלו כלל ישראל את התורה בהר סיני. וכ"כ החינוך (מנחם ט"ו) וז"ל, "לפי שכל עיקרון של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וישראל, וכמו שכתוב (ירמיהו לג, כה): 'אם לא בריתי יומם ולילה וגו''". **והיא העיקר והסיבה שנאלו ויצאו ממצרים כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה,** וכמו שאמר השם למשה (שמות ג, יג): "וזה לך האות **כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה,** ופירוש הפסוק כלומר, הוציאך אותם ממצרים יהיה לך אות שתעבדון את האלקים על ההר הזה, כלומר שתקבלו התורה שהיא **העיקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים והיא תכלית הטובה שלהם,**" עכ"ל. הרי להדיא בדבריו שעיקר תכלית יציאת מצרים היא כדי לקבל התורה.

ובאמת עיקר ירידת כלל ישראל למצרים היתה הכנה לקבל את התורה, שהיו "בכור הברזל", וזו היתה ההכנה לקבלת התורה כמו שהאריכו הספרים הקדושים. וא"כ יש לומר, שבכלל הכנה לקבל את התורה הוא להכיר ב' יסודות, ראשון, שיש בורא עולם, שהקב"ה הוא השליט על כל הבריאה, ואין עוד מלבדו ית'. ושנית, אחר ידיעה זו צריך לידע שיש תכלית מדוע הקב"ה ברא את עולמו. והני ב' דברים חזו בחוש בעשר מכות. ראשית שהקב"ה הוא השליט, על ידי כל הניסים הגלויים אדם מודה בניסים הנסתרים (רמב"ן סוף פרשת בא), וכלל ישראל באו לידי האמונה שלימה, שאין עוד מלבדו, ואין שום כח אחרת בהאי עלמא כלל וכלל.

שנית, כלל ישראל חזו שיש "דין ודיין", ויש שכר ועונש. ופרעה והמצרים נענשו על ידי המעשים הרעים שעשו לכלל ישראל. זה מורה שאין העולם "הפקר", ואין כל אחד יכול לעשות מה שלבו חפץ. שיש בורא עולם, והוא תובע מכל אחד ואחד לעשות את רצונו. ואם אינו עושה את רצונו יש "דין וחשבון".

לפי זה מובנים היטב דברי הגר"ז, שזהו הכנה ליציאת מצרים, שכלל ישראל היו צריכים להאמין באמונה שלימה בהני עיקרי אמונה, חדא – שהבורא יתברך שמו הוא הבורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. ושנית – שהבורא ית' שמו גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברי מצוותיו. רק אחרי אמונה ברורה בהני ב' יסודות, זכו לצאת ממצרים.

לפי זה מובן היטב מדוע דברי הגר"ז שכתב שהתכלית בעשר המכות היתה כדי להעניש את המצרים אינו סתירה כלל למה שמבואר שהמכות באו כדי להשריש האמונה שהשי"ת הוא השליט, ששניהם לתכלית אחת, להשריש האמונה בתוכינו, להאמין שהוא השליט, והתכלית בזה, הוא להאמין שיש תכלית בזה שיש בורא עולם, והיינו לעשות את רצונו ולעבדו, ומי שאינו עושה רצונו, יש דין וחשבון!